

■ Zvýšenou pozornost věnovanou problematice sociální struktury socialistické společnosti v posledních letech je třeba chápat jako přirozenou a nutnou reakci na abstraktně zjednodušené pojetí sociální struktury společnosti, které bylo vlastní dogmatickybyrokratickému období tzv. kultu osobnosti, kdy problematika sociální struktury socialistické společnosti byla v podstatě zužována na vztahy „základních tříd“ socialistické společnosti a inteligence, resp. „ostatních pracujících“ chápáné přitom bezrozporně a staticky. Snaha o skutečně objektivní zkoumání sociální struktury konkrétní socialistické společnosti je tak spojena s úsilím o renesanci marxistické sociologie a s úsilím socialistické společnosti o překonání omylů a chyb minulosti a vyřešení současných společenských, především ekonomických problémů.

Sociální strukturou společnosti rozumíme komplex vztahů mezi celkem společnosti, sociálními skupinami a jednotlivci. Machonin (1965) vymezuje sociální strukturu jako... „relativně stabilní systém podstatných funkcionálních vzájemných vztahů společnosti (nebo celé společenské skupiny) jako celku a společenských skupin a jednotlivců jakožto společenských jednotek, jež jsou prvky dané společnosti, funkcionálních vztahů mezi společenskými skupinami navzájem a mezi společenskými skupinami a jednotlivci jakožto společenskými jednotkami, charakteristickými pro danou společnost (společenskou skupinu) v daném historickém úseku jejího vývoje“...

Je ovšem třeba zdůraznit, že v období třídních společností a v přechodném období od kapitalismu k socialismu je základní charakteristikou sociální struktury třídní struktura, resp. sociální struktura je strukturou ve své podstatě třídní.

Neoddělitelnou a podstatnou částí problematiky sociální struktury společnosti je sociální struktura vesnice (resp. zemědělského obyvatelstva). Při jejím zkoumání jde především o pochopení dnešního stavu, současných přeměn a správného stanovení perspektivních úkolů v tvorbě sociální struktury rozvinuté socialistické a komunistické společnosti. Pro správné pochopení současného stavu, dnešních problémů sociální struktury vesnice a stanovení optimálních zásahů je nutné postihnout ji v jejím vývoji, v historickém přerodu, kterým prošla v období po osvobození, kdy se měnila jako struktura v podstatě třídní a v rámci třídní struktury, postihnout změny v období socialistických přeměn, kdy se třídní struktura změnila kvalitativně a dále jak je tato třídní struktura vítězstvím socialismu a následujícím vývojem překračována a mění se v sociální strukturu beztřídní.

SOCIÁLNÍ STRUKTURA VESNICE V KAPITALISMU JE STRUKTUROU TŘÍDNÍ

V kapitalistické společensko-ekonomické formaci již rolnictvo tvoří relativně stejnorodou sociálně ekonomickou skupinu, jakou

bylo v období feudalismu. Jestliže feudální nevolné rolnictvo můžeme považovat (přes jeho vnitřní rozvrstvenost) za společenskou třídu, neplatí to o rolnictvu společnosti kapitalistické, které je kapitalismem rozkládáno, diferencováno, takže zahrnuje nutně různé sociální vrstvy náležející k různým společenským třídám.

Třídní diferenciaci rolnictva byla dokázána celým vývojem kapitalismu v zemědělství. Nelze proto souhlasit se zjednodušujícími názory, které chápou rolnictvo spíše profesionálně a nikoliv důsledně sociálně ekonomicky, a které v zemědělském obyvatelstvu nevydělují zřetelně třídy. Tak polský sociolog Szcepański (1964) považuje veškeré rolnictvo za jednu sociální třídu, byť vnitřně diferencovanou: „Rolníci tvoří nejstarší třídu polské společnosti. Počítáme k ní všechny vlastníky zemědělských hospodářství bydlící na venkově, kteří vlastnili od 0,5 do 50 ha půdy a pro něž prostředkem obživy byla práce na tomto hospodářství a případně pomocné výdělky. V předválečném Polsku byli rolníci nejpočetnější třídou... Byla to třída nesmírně vnitřně diferencovaná, především podle velikosti hospodářství...“ Takové pojetí zakrývá určující a podstatnou diferenciaci rolnictva — diferenciaci třídní. Szcepańského charakteristika veškerého rolnictva jako třídy by byla aplikovatelná na feudální rolnictvo, které mělo v podstatě, co do kvality, ve vztahu k feudalismu stejné postavení v ekonomických a vůbec společenských vztazích a tvořilo jednu ze základních tříd feudální společnosti. Kapitalismus však rolnictvo rozkládá třídně a uvažovat dnes o „rolnictvu jako třídě“ a mít přitom na mysli rolníky od 0,5 do 50 ha je zřejmě nepřesné.

Za třídu v kapitalistické společnosti můžeme považovat (z veškerého zemědělského obyvatelstva) pouze tzv. „pracující rolnictvo“, tj. zemědělské malovýrobce zboží. Není to však již třída hlavní, ale třída vedlejší, která má vloženo přechodné postavení mezi základními společenskými třídami, mezi třídou kapitalistů a proletariátem. Pracující rolnictvo nemá přitom všechny znaky základních společenských tříd. Za třídu je považujeme proto, že má co do podstaty přece jen stejný vztah k výrobním prostředkům, odlišný od vztahu buržoasie i proletariátu, a z něho vyplývající postavení v procesu výroby. Vlastnické vztahy pracujícího rolnictva mu však nezaručují stabilitu postavení, nevytváří kolektivismus třídy, spíše jednotlivé příslušníky třídy vzájemně izoluje a individualizuje. ... „Drobní rolníci tvoří obrovskou masu, jejíž členové žijí ve stejném postavení, přičemž však nevstupují v rozmanité vzájemné vztahy. Výrobní způsob je od sebe navzájem izoluje, místo, aby je spojoval vzájemnými vztahy...“ (Marx — Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta).

Určité rozvrstvení je i uvnitř třídy pracujícího rolnictva; odráží se v něm pokračující tendence k diferenciaci. Je tvořena dvěma (podle některých autorů třemi) vrstvami: vrstvou středních (event. ještě zámožných středních) rolníků a vrstvou drobných rolníků. Typických „čistých malovýrobce“, takových, kteří přesně odpovídají pojmu zemědělského malovýrobce zboží není příliš mnoho. Jsou to ti pracující rolníci, kteří vlastní výrobní prostředky v takovém rozsahu, že nejsou nuceni vyhledávat doplňující zaměstnání, vcházet do námezdního pracovního poměru, a kteří na druhé straně nezaměstnávají námezdní pracovní sílu, nepodílejí se na bezprostředním vykořisťování. Ve skutečnosti nižší vrstva pracujících rolníků, drobní rolníci, vyhledávají různá příležitostná zaměstnání zvláště v zimě (např. práce v lese) a v kampaních potravinářského průmyslu. Často také nemají hospodářství plně vybavená inventářem a jsou tak nuceni vstupovat do různých vztahů závislosti na zemědělských kapitalistech nebo zámožných rolnících. Pro vyšší vrstvu pracujících rolníků, střední rolnictvo, je naopak běžné, že zaměstnává jak sezónní, tak i stálé pracovní síly. Tato možnost, resp. fakt bezprostředního vykořisťování však nepřevažuje a střední rolník (i zámožný střední rolník) získává důchod převážně z vlastní práce (a ovšem i práce příslušníků své rodiny).

Protože pracující rolnictvo nemá v kapitalismu již možnost vyvíjet se jako třída (jde o ustupující vedlejší třídu), přesto je v něm nesporný určitý vnitřní pohyb, určité přesuny, spojené ovšem především s jeho diferenciací a specifické podle historických podmínek jednotlivých zemí. Tak postavení drobného rolnictva může být natolik neutěšené, že se přibližuje postavení tzv. vesnické chudiny, nebo je dokonce za součást vesnické chudiny považováno. Domníváme se, že v určitých konkrétních podmínkách to je možné (např. tomu tak bylo v carském Rusku a platí to zřejmě pro méně rozvinuté kapitalistické země všeobecně).

Pojem „vesnické chudiny“ je však dosti neurčitým sociologickým pojmem. Znak chudoby je relativní. Je faktem, že v určitých podmínkách drobné rolnictvo skutečně má všestranně nízkou životní úroveň a v tomto smyslu se přibližuje poloproletariátu a proletariátu v zemědělství. Nebylo by však správné zapomínat na jeho odlišnost od těchto vrstev, na skutečnost, že jde o malovýrobce a o součást pracujícího rolnictva, byť méně zámožnou. Lenin, který v „Prvotním náčrtku tézí o agrární otázce“ zařazuje drobné rolníky do vesnické chudiny (a z jehož tézí se běžně v sociálně třídním rozboru vesnice vychází), charakterizuje drobné rolníky jako malorolníky. Stejně tak charakterizuje i rolníky střední. Je třeba si také uvědomit, že v této Leninově práci jde především o rozbor revolučních možností všech vrstev zemědělského obyvatelstva a v této otázce nižší vrstva pracujícího rolnictva, drobní rolníci, mají k dělnické třídě nesporně blíže, poněvadž jsou silněji vykořisťováni, a to i v určité míře bezprostředně zemědělskými kapitalisty a pocítují nedostatek půdy a všech výrobních prostředků.

Velmi početnou vrstvou v méně rozvinutých kapitalistických zemích jsou vesniční poloproletáři. Jde o sociální vrstvu, která je nejtypičtější představitelkou vesnické chudiny a která např. právě v carském Rusku tvořila velkou část zemědělského obyvatelstva. Vyznačuje se tím, že vlastní nevybavená a malá hospodářství, která nepostačují k obživě jejich rodin. Poloproletář je proto nucen vyhledávat jiné zdroje příjmů, nemá však možnost získat trvalé zaměstnání ani v průmyslu, ani v zemědělství. Musí se proto spokojovat s různými sezónními a příležitostnými pracemi. Životní úroveň této vrstvy je krajně nízká. Tuto vrstvu nelze ztotožňovat s tzv. kovorolníky, kteří sice mají některé společné znaky s poloproletáři, ale mají jiné ekonomické a společenské postavení. Kovorolníci jsou dělníky žijícími na vesnici a vlastníci nepatrné hospodářství. Tato hospodářství nejsou stejně rozsáhlá, ale rozhodující je skutečnost, že kovorolník je trvale zaměstnán v průmyslu, že jeho hospodářství má doplňkový charakter. Kovorolník sám je tedy příslušníkem dělnické třídy; na hospodářství pracují převážně ostatní příslušníci rodiny. Je ovšem pravda, že kovorolníci tvoří určitou specifickou vrstvu dělnické třídy, a že jejich specifické postavení se odráží v jejich účasti v třídním boji, v postojích k různým otázkám apod. To se ukázalo velmi plasticky na postoji kovorolníků k socialistickým přeměnám vesnice u nás, když jejich větší, méně uvědomělá část nesehrála pozitivní úlohu a jednala ve shodě se svými momentálními dílčími skupinovými zájmy. Aktivní a mnohde průkopnickou funkci splnili stranicky organizovaní a vyspělí kovorolníci. Jestliže jsou velmi početnou vrstvou v rozvinutějších kapitalistických zemích a zvláště pak v přechodném období, poloproletáři jsou početnější tam, kde vesnice není příliš rozvinuta, a kde není dostatek volných pracovních příležitostí v průmyslu. V této souvislosti je třeba dodat, že řada autorů sovětských má tendenci přímo ztotožňovat „bědňáky“ s poloproletariátem, např. G a j s t ě r (1928), K r a j e v M. A. (1954). Kovorolníci

ovšem nejsou důsledně vzato vrstvou zemědělského obyvatelstva. Jsou příslušníky dělnické třídy, nejsou zemědělskými dělníky.

Zemědělskými dělníky, zemědělskými proletáři jsou námezdně pracující v zemědělství, bez ohledu na to, zda mají (podobně jako kovorolníci) či nemají doplňková hospodářství. Rozhodující je, že jsou trvale (na rozdíl od poloproletářů) zaměstnání a jako námezdní pracovní síly bezprostředně vykořisťování formou nadhodnoty. Jejich postavení je značně závislé na stupni rozvoje kapitalismu v zemědělství a na tom, zda jsou vykořisťováni kapitalistickým statkářem, drobným kapitalistou — kulakem nebo zámožným středním rolníkem.

V počátečním období kapitalismu můžeme pozorovat různé formy přežitků feudalismu (čelední řády), různé patriarchální závislosti, snahu připoutat zemědělského dělníka k půdě apod. S vývojem kapitalismu tyto prvky ustupují pro kapitalismus typické formě peněžní mzdy, avšak určité snahy připoutat zemědělského dělníka k podniku jsou stále (což ovšem není specifikou jen zemědělských podniků). Pro kapitalismus v československém zemědělství byla typická forma deputátní mzdy, kdy dělník byl odměňován částečně v naturální formě a kdy mu byl poskytován i byt pro celou rodinu. Velmi často deputátnická rodina pracovala v živočišné výrobě a podle potřeby ještě i v rostlinné.

Velkou část zemědělského dělnictva tvořili svobodní zaměstnanci. Zvláště kulaci a zámožní střední rolníci dávali přednost zaměstnávání svobodných. Vykořisťování těchto svobodných dělníků bylo navíc zakryto patriarchálními tradicemi. Dělník či dělnice („pacholek“, „čeledín“, „děvečka“) byli často formálně pokládáni za „členy rodiny“, „jedli s hospodářem u jednoho stolu“ totéž co on. Toto sporné pozlátko bylo však doprovázeno velmi dlouhou pracovní dobou, nízkou mzdou, i ve srovnání s průmyslovými dělníky nepatrnými sociálními vymoženostmi a právy, často velmi nízkou úrovní bydlení aj. Proto je zcela přirozené, že povolání zemědělského dělníka bylo nepřitažlivé, všeobecně a právem bylo považováno za poslední příležitost, za nejhorší možné, nejméně přijatelné zaměstnání. V našich podmínkách bylo přijatelné pro mladé lidi z vesnice, z rodin vesnické chudiny a malovýrobců, a to jako východisko v těch případech, kdy nebyla nablízku jiná možnost trvalého zaměstnání. Průmyslový dělník nepovažoval možnost tohoto zaměstnání za východisko ani v dobách největších obtíží.

Kapitalistické vrstvy v zemědělství jsou respektovány dvěma skupinami podnikatelů: kulaky a statkáři. (Někteří autoři rozlišují ještě velkostatkáře feudálního původu a statkáře. Nepovažujeme toto rozlišování za nezbytné, pokud jde jen o rozdíly v původu a velikosti podniku. Závažnější je cdišení statkářů podnikatelů od statkářů pronajimatelů půdy. Tato problematika není však předmětem této stati). Za statkáře považujeme takové podnikatele, kteří vlastní (nebo i najímají) tak velký podnik, že jim umožňuje existenci z výsledků vykořisťování velkého počtu námezdních pracovníků, aniž by sami manuálně pracovali. Někteří z nich se podílejí na řízení výroby, ale většinou se zabývají spíše stykem podniku s vnějškem, obchodem. Vykořisťovatelský charakter této vrstvy je zcela jasný a toto je zřejmé i pracujícímu rolnictvu (nejen proletariátu a poloproletariátu), což je důležité v politických vztazích na vesnici. Na rozdíl od hospodářství pracujících rolníků je počet těchto kapitalistických podniků poměrně malý, ve většině vesnic v našich podmínkách statkářský podnik vůbec nebyl. Jejich ekonomická váha je nesporně větší než jejich počet, poněvadž vlastní velké plochy půdy, vlastní soudobou techniku, kvalitní osiva atd. a většinu produkce vyrábějí pro trh.

V určitém smyslu jsou i nositeli pokroku v zavádění nových technologických postupů, nové techniky apod.

Na rozdíl od statkářů jsou kulaci podstatně početnější kapitalistickou vrstvou a vyznačují se řadou specifických znaků, které často, a právě v představách malovýrobců, zakrývají jejich vykořisťovatelskou podstatu. Kulacké hospodářství neumožňuje totiž kulakům zcela bezpracné důchody, vyžaduje, aby se podíleli nejen na jeho řízení, ale také přímo manuální prací ve výrobním procesu. V tomto smyslu se jeví jako „pracující lidé“. Důležité však je, že jejich vlastní práce (a v kulackém hospodářství nepracuje, resp. „nedře“ celá rodina, jako tomu bývá v hospodářstvích pracujících rolníků) je zdrojem jen menší části jejich důchodů. Z převážné části žije rodina kulaka z vykořisťování cizí pracovní síly.

Kulaci zpravidla zaměstnávají tři i více stálých pracovníků a mimoto ještě pracovníky sezónní. V některých případech vykořisťují i jinými formami, např. systémem odpracovávání za zapůjčený inventář, za určité práce, někdy vlastní i nezemědělský podnik, např. hostinec. Základní a nejdůležitější charakteristikou však je, že větší část příjmů získávají vykořisťováním. Ekonomické postavení kulaků je dosti stabilní, vyrábějí převážně pro trh, a to jak rostlinnou, tak živočišnou produkci. Jejich postavení v rolnických družstvech a různých hospodářských organizacích je velmi silné, zpravidla spolu se statkáři tyto organizace ovládají, z čehož jim ovšem plynou ekonomické i politické výhody.

Je nesporné, že v jednotlivých zemích jsou v sociálně třídní struktuře vesnické společnosti určité rozdíly, vyplývající z historického vývoje těchto zemí. Jsou to rozdíly jak v početnosti jednotlivých sociálních skupin, tak i rozdíly v jejich rozvinutosti. Jistě bychom mohli konstatovat řadu rozdílů třeba mezi středním rolníkem naším a ruským, mezi statkářem v Německu a kapitalistickým podnikatelem ve Spojených státech. Jsou ale i rozdíly v rámci jednotlivých zemí mezi oblastmi, např. u nás mezi českými zeměmi a Slovenskem, ale i mezi jednotlivými vesnicemi. Nás však v této souvislosti nezajímá tolik fakt specifických rozdílů jako to, co je podstatné a určující.

Sociálně třídní rozbor vesnice je ztížen podstatně tím, že celostátní statistiky, zvláště buržoazního období, ale i novější, nejsou sestavovány podle všech potřebných a určujících znaků, ale podle znaku sice závažného, ale nikoliv jediného a určujícího. Za základ není brán znak používání námezdní práce, ale znak plochy obdělávané půdy, což odráží skutečné třídní rozvrstvení jen přibližně. Víme, že při intenzivním zemědělství může být kapitalistický podnik i na poměrně malé ploše a naopak, že i na ploše větší může hospodařit malovýrobce. Přesto i statistiky buržoazního období umožňují přibližně konstatování existence všech sociálních skupin na naší vesnici (tab. I). Kovorolnická doplňková hospodářství převažují ve skupinách 0,5–1 ha, zatímco vesnický poloproletariát je zřejmě přibližně reprezentován skupinou 1–2 ha. Skupiny 2–20 ha jsou většinou hospodářství pracujícího rolnictva, avšak ve skupině 2–5 ha jsou zčásti hospodářství poloproletářská a ve skupině 10–20 ha i hospodářství kulacká. Kulacká hospodářství pak převládají ve skupině 20 až 50 ha; větší část hospodářství nad 50 ha již je statkářská.

Třídní struktura vesnice před druhou světovou válkou dokresluje i díleč vý-

I. Počet hospodářství podle velikostních skupin v Československu v r. 1930

Velikostní skupina (ha)	Počet hospodářství
0,5	261 123
0,5 — 1	178 280
1 — 2	240 100
2 — 5	403 883
5 — 10	239 590
10 — 20	140 527
20 — 50	57 060
nad 50	15 081

Statistický zpravodaj 1950

sledky výzkumu, který jsme realizovali ve skupině různých obcí v českých krajích. Výzkum byl prováděn podle přesnějších hledisek a i když zahrnuje nevelký počet obcí, celkem 20, dává o třídní struktuře postačující obraz (tab. II.).

II. Třídní struktura vesnice (výzkum 20 obcí) v r. 1938

Typ hospodářství	Počet
1. Zaměstnávajících 3 a více stálých námezdních pracovníků	59
2. Zaměstnávajících trvale 2 námezdní pracovní síly	65
3. Zaměstnávajících trvale jednu námezdní pracovní sílu	112
4. Nezaměstnávajících žádnou námezdní sílu a hospodář pracoval pouze ve vlastním hospodářství	442
5. Nezaměstnávajících žádnou námezdní sílu a hospodář pracoval menší část roku (občas) jako námezdní pracovní síla	216
6. Nezaměstnávajících žádnou námezdní sílu a hospodář pracoval delší (i převažující) část roku námezdně	167
7. Kovorolníci (hospodářství má doplňkový charakter)	453
8. Námezdních pracovníků v zemědělství celkem	587

Poznámka: Výzkum byl proveden v roce 1965 z větší části za pomoci posluchačů druhého ročníku tříletého studia (stranických funkcionářů a funkcionářů zemědělských závodů) VŠZ v Praze v jejich volném čase

Kapitalisté jsou zastoupeni nesporně ve skupině 1. a částečně i ve skupině 2. (pokud zaměstnávali velký počet sezónních pracovníků). Pracující rolnictvo (část 2. a 3., 4. a 5. skupina) tvořilo v té době ve zkoumaných obcích většinu hospodářsky činného zemědělského obyvatelstva a polovinu veškerého hospodářsky činného obyvatelstva. Skupina 3. a částečně 2. zahrnuje zámožné střední rolníky, skupina 4. rolníky typicky střední. Drobní rolníci představují skupinu 5. Počet poloproletářů naznačuje skupina 6. Přesně je vyjádřen počet kovorolníků v bodě 7. a stejně tak přesně stanovitelný je i počet námezdních pracovníků v zemědělství (skupina 8.).

ZMĚNY TRÍDNÍ STRUKTURY NAŠÍ VESNICE V PROCESU POSTUPNÉHO ROZVÍJENÍ REVOLUCE

Sociální struktura vesnice u nás se podstatně změnila v procesu revolučních přeměn realizovaných v důsledku vítězství národní a demokratické revoluce. Při posuzování změn sociální struktury v Československu musíme brát v úvahu, že k nim docházelo v průběhu postupující socialistické revoluce relativně mírnými prostředky v průmyslově rozvinuté zemi a i nacionální momenty agrárních opatření po květnu 1945 — odsun Němců a části Maďarů a potrestání zrádců a kolaborantů — ovlivnily podstatně sociální strukturu naší vesnice zvláště v českých zemích.

Kapitalističtí statkáři (a to jak feudálního, tak i nefeudálního původu) byli likvidováni jako vrstva třídy kapitalistů v pozemkové reformě. Jejich třídní likvidace byla usnadněna podstatně tím, že velká část z nich byli Němci nebo Maďaři, aktivní fašisté, a že část statkářů české a slovenské národnosti kolaborovala s okupanty. Celá tato skupina byla vyvlastněna v první etapě pozemkové reformy, ostatní ve druhé a třetí etapě. (I. etapa byla realizována v roce 1945 a 1946, II. v roce 1947 a III. v roce

1948 — po Únoru). Jejich likvidací byl zároveň částečně řešen antagonismus mezi dělnickou třídou a třídou kapitalistů: jednak byli kapitalisté v boji s dělnickou třídou o charakter státní moci vzešlé z národní demokratické revoluce, oslabeni o jednu vrstvu, která zaujímal důležitou pozici ve společnosti, jednak z jejich podniků vzniká (z lesních naprosto převážně, ze zemědělských v části případů) socialistický sektor. (Státní lesy získaly z I. etapy 37,4 %, ze II. etapy 63,5 %, a ze III. etapy 12,3 % veškeré půdy; státní statky z I. etapy 11,3 %, ze II. 55,6 % a ze III. 42 % zemědělské půdy. Viz materiály MZLVH, Praha).

Značně byla oslabena v tomto období druhá vrstva třídy kapitalistů na vesnici, kulaci. Část kulaků byla v tomto období třídně likvidována v první etapě pozemkové reformy (kulaci německé národnosti a část maďarských). Oslabení však byli kulaci všichni, jako součást třídy kapitalistů. Především došlo k určitým změnám v jejich ekonomickém postavení, i když lidově demokratický stát proti nim neuplatňoval žádná diskriminační opatření; byli postiženi konkrétní situací, která se vytvořila v důsledku velkého nedostatku pracovních sil ve všech odvětvích národního hospodářství. V této konkrétní situaci kulaci ztratili naprostou většinu stálých námezdních pracovníků.

Zaměstnanci kulaků mohli ihned v roce 1945 a 1946 anebo kdykoliv později odejít buď do pohraničí a získat tak středně rolnické hospodářství, nebo odejít pracovat do průmyslu, dopravy, stavebnictví či na státní statky. Kulaci nemohli zaměstnancům zabránit v odchodu ani právně, ani fakticky. To jim ztížilo vykořisťování, ovlivnilo jejich životní a celkovou úroveň. Byli tak donuceni plně využívat práce příslušníků rodiny. Tomuto stavu čelili i jinými formami: zaměstnáváním sezónních pracovníků z vesnice, systémem odpracovávání za zapůjčený inventář apod., někteří, spíše výjimečně, udrželi i pracovní sílu.

Faktem však zůstává, že jejich možnosti vykořisťovat se zmenšily. I ti kulaci, kteří získali sezónní pracovníky nebo dokonce námezdní pracovní sílu, byli nuceni dodržovat pracovní a mzdové předpisy. Je jisté, že kulaci využívali svého bývalého postavení a vlivu, svých zkušeností hlavně z činnosti v družstvech, aby pro sebe získávali různé výhody. Nejtypičtější bylo získávání zemědělských strojů (které měly nahradit úbytek námezdních pracovníků) pomocí tzv. „švindl-družstev“ (kdy „družstvo“ tvořilo několik kulaků) a jiných podvodů.

Kulactvo bylo oslabeno i politicky. Během období od května 1945 do Února (ale již i během okupace) ztratilo své výjimečné postavení, svou pevnou pozici v politických vztazích na vesnici. Přestože nebylo nijak právně omezováno a zachovalo si i do značné míry postavení v orgánech různých zemědělských družstev, jeho faktický vliv silně poklesl. Z jedné strany bylo omezováno rostoucí politickou aktivitou dělnické třídy bydlící na vesnici a pracujícího rolnictva, z druhé strany ztratilo dřívější podporu vyšších orgánů státní moci; demokratizace veřejného života nedovolovala účinné prosazování podpory kulackého hospodářství reakčními, buržoazními stranami Národní fronty. Porážka buržoazních stran v Únoru byla i politickou porážkou kulactva, které tak ztratilo legální obhájce svých zájmů.

Politické a ekonomické oslabení této poslední vrstvy třídy buržoazie neznamená, podle našeho názoru, ještě její třídní likvidaci. To, že se částečně přiblížila svým postavením pracujícímu rolnictvu (zvl. zámožné vrstvě), neznamená, že se změnila její třídní podstata, že již přestala být kapitalistickou vrstvou. Kulaci zachovali svá hospodářství, sice v menší míře, ale stále a v různých formách vykořisťovali, nezměnila se také jejich třídní psychologie a ideologie. Zájmy kulaků se také nestaly jinými: upevňovat svá hospodářství vykořisťováním. Antagonistické rozpory mezi nimi na straně jedné a dělnickou třídou a všemi socialistickými silami na straně druhé byly jejich oslabením ře-

šeny jen částečně, zdaleka nebyly vyřešeny v podstatě a zůstaly základem antagonismu mezi městem a vesnicí v dalším rozvíjení revoluce.

Velmi příznivě se vyvíjelo postavení pracujícího rolnictva, které se stalo jednolitějším, vyrovnanějším i početnějším, můžeme říci „typicky středním“ rolnictvem. V prvním období lidové demokracie bylo značně posíleno ve dvojnásobném smyslu. Především byla upevněna jeho pozice hospodářská. Díky politice Komunistické strany Československa získalo z pozemkových reforem půdu, což posílilo především hospodářství velké části drobných rolníků natolik, že se stali středními rolníky. Vzrostl i počet pracujících rolníků, poněvadž v první etapě pozemkové reformy byla v pohraničí vytvářena hospodářství středních rolníků.

Ve prospěch pracujícího rolnictva byla prováděna řada opatření, např. zakládány strojní stanice při okresních hospodářských družstvech i STS (čímž se zvláště drobní rolníci stávali nezávislími na kulactvu). Povinné dodávky, ceny zemědělské produkce i daně byly stanoveny tak, aby byly výhodné právě pro ně. Větší vyrovnanost pracujícího rolnictva spočívala jednak v tom, že možnost zámožného středního rolnictva vykořisťovat byla značně omezena, jednak v tom, že dřívější malorolníci se stali z velké části středními rolníky a zbylí malorolníci se jim ekonomickým postavením (i životní úrovní) značně přiblížili. (Počet typických malorolníků, kteří byli závislí na technické „pomoci“ kulaků, kterým výnos hospodářství vždy nepostačil k zabezpečení obživy a chodu hospodářství, a kteří byli proto z existenčních důvodů nuceni občas vyhledávat, zvl. v zimním období, přechodné zaměstnání, se v českých zemích značně snížil).

Politický profil pracujícího rolnictva byl příznivě ovlivněn přílivem poloproletářských a proletářských skupin, které se staly středními rolníky v důsledku pozemkových reforem (přiděl hospodářství v pohraničí). Tyto změny ve složení pracujícího rolnictva, ale i změny ekonomického postavení a početní růst se promítly i v jeho celkovém postavení ve společnosti; zvláště politická váha pracujícího rolnictva značně vzrostla: spolu s částí dělnické třídy žijící na vesnici zaujalo vedoucí a rovnoprávné postavení v celém životě vesnice.

Jako početná sociální vrstva přestává během tohoto období existovat zemědělský proletariát. Část proletářů se stala pracujícími rolníky v důsledku pozemkové reformy, kdy zvláště v první etapě byla možnost získat hospodářství i s inventářem v pohraničních oblastech. Další část získala trvalé zaměstnání v průmyslu, přičemž toto trvalé zaměstnání, stabilní ekonomické postavení z něho plynoucí, charakter práce a kolektivismus závědu se staly určujícími pro sociálně třídní postavení těchto bývalých poloproletářů. Jejich postavení se stalo postavením dělníků s doplňkovým hospodářstvím (kovorolníků). Ve stejném směru působil i hlavní zdroj příjmů z trvalého zaměstnání v průmyslu. Poloproletáři, kteří v některých obcích v této době ještě existují, nemají již v žádném případě postavení vesnické chudiny. Je jich malý počet a jejich hospodářství má příznivé podmínky rozvoje; stejně tak mají možnost dobrého zaměstnání v průmyslu a v dalším období postupně přechází i tato jejich část převážně do dělnické třídy.

Značné změny prodělal v tomto období také zemědělský proletariát. Neutěšená situace této vrstvy dělnické třídy v období kapitalismu a zvláště pak v okupaci, vědomí nutnosti změnit své sociální postavení, se po osvobození projevily zvýšenou aktivitou a rozhodností zemědělských dělníků. Pokud se nestali dělníky ve znárodněném sektoru zemědělství (ČSSS — vzniklých na zkonfiskovaných velkostatech), odcházeli buď do pohraničí a tak pře-

cházel do pracujícího rolnictva (hlavně deputátnické rodiny), nebo odcházeli ze zemědělství do průmyslu (spíše svobodní dělníci, ale také deputátníci).

V zemědělství tak zůstala malá část dělníků, a to ještě v socialistickém sektoru. V soukromých podnicích, především kulackých, zůstal jen nepatrný počet námezdních pracovníků. Postavení i této skupiny zemědělských dělníků se zlepšilo v závislosti na růstu a upevňování politické moci dělnické třídy jako celku. Nemohli být již vykořisťováni v té míře a s takovou bezohledností jako v minulosti. Dostalo se jim společenské ochrany ve formě mzdových a sociálních předpisů a měli i možnost odchodu do jiného zaměstnání. Kvalitativně se změnilo postavení té části zemědělského dělnictva, která přešla do státních hospodářství z podniků bývalých statkářů a kulaků. Změnilo se kvalitativně nejen její postavení v ekonomických vztazích, ale také postavení politické, způsob života, životní úroveň a otevřely se i možnosti rychlejšího kulturního vyrovnání s průmyslovou dělnickou třídou.

Můžeme tedy konstatovat, že v období od Května do Února (resp. do roku 1949) proběhly v sociální třídní struktuře na naší vesnici zásadní změny, které ovlivnily další vývoj revoluce. O těchto změnách nám dává přibližný přehled tab. III z roku 1949.

III. Počet hospodářství v jednotlivých velikostních skupinách v Československu v r. 1949

Velikostní skupina (ha)	Počet hospodářství	Ve srovnání s r. 1930 v (%)
— 0,5	297 046	+ 13,7
0,5 — 1	191 696	+ 7,3
1 — 2	206 636	— 13,9
2 — 5	350 904	— 13,1
5 — 10	255 293	+ 6,6
10 — 20	158 874	+ 13,1
20 — 50	35 159	— 38,4
nad 50	11 489	— 23,8

Statistický zpravodaj 1950

Je ovšem třeba vzít v úvahu, že v hospodářstvích nad 50 ha jsou uvedena hospodářství státních statků i hospodářství lesní. Oslabení kulaků české a slovenské národnosti se ve statistice ještě projevit nemohlo, poněvadž k likvidaci těchto kulackých hospodářství ještě v této době nedochází (pokles počtu hospodářství ve skupinách 20—50 ha je důsledkem odsunu).

Celostátní statistiku dokresluje přehled, sestavený na základě sociologického průzkumu dvaceti vesnic v českých krajích. Přehled v tab. IV je sestaven podle znaku bezprostředního vykořisťování — podle vztahu k námezdní práci. Tento přehled dokresluje názorněji ty sociálně třídní přesuny a změny na vesnici, které jsou popsány výše.

Ze statistických přehledů je zřejmé, že na vesnici zůstal ještě velký počet trpasličích hospodářství do 2 ha, ve skupinách do 1 ha dokonce vzrostl. V období kapitalismu byla tato hospodářství zvl. ve skupině

IV. Přehled třídní struktury vesnice v r. 1949 ve srovnání s r. 1938

Typ hospodářství	1949	Ve srovnání s r. 1938 (v %)
1. Zaměstnávajících 3 a více stálých námezdních pracovních sil	3	— 94,9
2. Zaměstnávajících trvale 2 námezdní pracovní síly	8	— 87,7
3. Zaměstnávajících trvale 1 námezdní pracovní sílu	39	— 65,2
4. Nezaměstnávajících žádnou a hospodář pracoval pouze ve vlastním hospodářství	571	+ 29,1
5. Hospodář pracoval menší část roku (občas) jako námezdní pracovní síla	163	— 24,5
6. Hospodář pracoval delší (i převažující) část roku námezdně	82	— 50,9
7. Kovorolníci (hospodářství má doplňkový charakter)	420	— 7,2
8. Námezdních pracovních sil v zemědělství		
a) mužů	19	— 89,4
b) žen	39	— 87,8
9. Deputátnických rodin (nepočítáno v a), b)	2	— 95,8

Poznámka: Průzkum byl dělán ve vnitrozemských obcích, čímž lze vysvětlit poměrně menší přírůstek hospodářství ve skupině 4., menší pokles u skupiny 5. a malý pokles (nikoliv růst) ve skupině 7. Případný průzkum pohraničních obcí by nesporně ukázal výrazný růst středně rolnických hospodářství pracujících rolníků

1–2 ha převážně poloproletářská, tedy hospodářství typických představitelů tzv. „vesnické chudiny“. Tvrdíme však, že „vesnická chudina“ v tomto období (do 1949) přestala existovat. Toto stanovisko je ve zdánlivém rozporu se statistickým přehledem, který ovšem obsahuje pouze nepostačující znak plochy půdy a zakrývá tak skutečný stav. Podstata je v tom, že ve skupinách do 2 ha jsou zahrnuty i zahrady a jiná zemědělská půda průmyslových dělníků a zaměstnanců a také jejich drobná doplňková hospodářství, přičemž jejich určitá část získala půdu až z pozemkových reforem. Je pravda, že určitá hospodářství v těchto skupinách (a zřejmě i ve skupině 2–5 ha) jsou hospodářství vesnických poloproletářů. Avšak jejich sociální postavení ve zkoumaném období je jiné, není to již postavení vesnické chudiny.

Spolu se „starými“ dělníky s vedlejším doplňkovým hospodářstvím tvoří většina z nich jednu skupinu vesnického obyvatelstva, nikoliv však již chudou, skupinu tzv. kovorolníků, které považujeme, jak jsme ukázali výše, za součást dělnické třídy. Velký počet kovorolníků je u nás umožněn tím, že průmysl je poměrně rovnoměrně rozložen, zvláště v českých krajích, a že máme dostatečně hustou dopravní síť. Prakticky je možné dostat se denně z naprosté většiny obcí autobusem či vlakem během poměrně krátké doby do práce v průmyslu, nehledě již na to, že kovorolníci již běžně vlastní i dopravní prostředky.

Životní úroveň kovorolníků ve zkoumaném období značně vzrostla. Kovorolnická rodina měla zajištěn dvoji příjem: mzdu z průmyslu a pokrytí velké části spotřeby potravin z výnosu vlastního hospodářství. Jejich dobré hospodářské situaci napomáhala i daňová a výkupová politika. Dodávky i daně z jejich hospodářství byly po celé období od roku 1945 bezvýznamné. Přitom je třeba uvažovat skutečnost, že ve zkoumaném období největší položku nákladů průměrné dělnické a zaměstnanecké rodiny tvořily výdaje za potraviny. Jestliže kovorolníci tyto výdaje kryli z větší části výnosem doplňkového hospodářství, mohli mzdy použít na nákup průmyslového zboží. (V životní úrovni byly a jsou mezi kovorolníky určité rozdíly. To, co platí pro většinu, neplatí nutně pro všechny. Hos-

podářství kovorolníků nejsou stejně velká, zemědělská půda je různé bonity a konečně i příjem z průmyslového zaměstnání je různý. Tyto dílí rozdíly však charakteristiku kovorolníků podstatně nemění. Je ovšem třeba si uvědomit, že kovorolníci zvýšení důchodu o výnos doplňkového hospodářství „vykupují“ prodloužením pracovní doby, zkrácením volného času, který by mohl být věnován jiné činnosti či oddechu. Na druhé straně je v doplňkovém hospodářství využito pracovní síly ostatních příslušníků kovorolnické rodiny).

SOCIALISTICKÁ PŘESTAVBA MALOVÝROBY PŘEKONALA STAROU TŘÍDNÍ STRUKTURU

Nejzásadnější kvalitativní změny v sociální struktuře vesnice byly uskutečněny v procesu socialistické přestavby zemědělství. Především byla likvidována poslední vrstva třídy kapitalistů — kulactvo, a tím překonány antagonistické třídní vztahy v sociální struktuře.

Úspěšným dovršením socialistické přestavby se kvalitativně změnilo postavení všech vrstev pracujícího rolnictva ve všech sférách společenského pohybu. Nejdůležitější jsou ovšem kvalitativní změny v základní společenské činnosti, v základní sféře společenského pohybu, v procesu výroby materiálních statků. Malovýrobní ekonomické vztahy, soukromé vlastnictví výrobních prostředků pracujícího rolnictva byly překonány vlastnictvím družstevního kolektivu, které je v podmínkách socialismu formou společenského socialistického vlastnictví.

Rolník je v nových vztazích zapojen do organizace práce širšího, společně vyrábějícího kolektivu, ve kterém se podřizuje nové pracovní disciplíně. Jeho postavení ve výrobním procesu a v družstvu vůbec je v zásadě určováno potřebami družstevního celku (a ovšem i jeho osobními vlastnostmi: znalostí, zkušeností, zkušeností, morálně-politickou úrovní aj.). (Bývalé rolníkovo společenské postavení, velikost majetku, vliv na vesnici atp. hraje určitou i objektivní úlohu v prvním období po založení družstva, zvláště při výběru funkcionářů a ve vztazích mezi družstevníky.)

Změnily se i způsoby a formy získávání důchodu. Rolník je odměňován (v rámci družstevního kolektivu) podle socialistického principu rozdělování. Výše jeho důchodu není již závislá na množství a jakosti práce jen rolníkovy rodiny, na úrovni jeho vlastního hospodářství atd., ale na množství a jakosti práce a na úrovni hospodaření celého družstevního kolektivu. Družstevní zemědělská výroba byla především systémem státního nákupu a hospodářského plánu zapojena do celospolečenské organizace výroby, ve které rozhodující úlohu hraje socialistický průmysl. Rolnictvo tak bylo definitivně zbaveno živelnosti kapitalistického trhu, která v minulosti často znehodnocovala výsledky jeho výrobního úsilí.

Družstevní rolnictvo se stalo socialistickým činitelem v politických vztazích. Socialistickou přestavbou byly vytvořeny objektivní podmínky pro aktivnější účast rolnictva ve veřejném životě, v národních výbo-rech, masových a zájmových organizacích i podmínky pro aktivní členství ve straně.

Nové společenské postavení rolnictva, především jeho postavení v procesu výroby se nutně odráží i v jeho vědomí. Změny ve vědomí jsou přirozeně postupné, méně nápadné a pomalejší než změny ekonomické. Jsou také obtížnější zjistitelné než změny ve výrobních vztazích. U s u z u j e m e n a ně především z postojů rolníků a jejich společenského jednání v jednotlivých etapách vývoje a v určitých uzlových, kritických situacích jakými byly např. únor 1948, podzim

1953, tzv. maďarské události, odhalení kultu osobnosti, kubánská krize apod. Prokazatelně se změny ve vědomí družstevního rolnictva dnes odrážejí v jeho postoji k družstevnímu vlastnictví, jeho ochraně a rozmnožování (což názorně ukazuje růst prostředků, věnovaných na rozšířenou reprodukci), v postoji k do-
držování závaznosti hospodářského plánu a na účasti v socialistické soutěži. I když ve všech těchto jevech jsou ještě četné záporné momenty, např. nesprávný vztah k růstu společenského vlastnictví v řadě družstev, malá autorita státního plánu (ne však vždy zaviněná rolnictvem), častá formálnost závazků v soutěži apod., je třeba vidět pozitivní tendence, které jsou nesporné.

Všemi těmito změnami ve výrobních vztazích v celkovém společenském postavení a ve vědomí se družstevní rolnictvo podstatně přiblížilo dělnické třídě a stalo se také stejnorodější sociální skupinou.

V marxistické literatuře je běžně družstevní rolnictvo označováno za třídu nebo „socialistickou třídu“ či „třídu socialistické společnosti“. Domníváme se, že to není přesné, přestože družstevní rolnictvo je velká skupina lidí mající stejný vztah k výrobním prostředkům, v zásadě stejné postavení v procesu výroby, ve společnosti i stejné základní zájmy. Společenské třídy jsou základními sociálními skupinami třídních společenskoekonomických formací. Třídy v socialismu již nejsou třídami v přesném slova smyslu. Vztah mezi nimi není charakterizován typickým třídním znakem — vztahem podřízenosti a vykořisťování, nejde již o vztah polárních, protikladných tříd. Označujeme-li dělnickou třídu a družstevní rolnictvo jako třídy, činíme tak proto, že se obě sociální skupiny ještě odlišují svým postavením ve vlastnických ekonomických vztazích a některých dalších znacích a uvědomujeme si podmíněnost tohoto označení.

Třída družstevních rolníků se stala spoluvlastníkem celospolečenských výrobních prostředků a je objektivně zainteresována na socialistickém rozvoji celého národního hospodářství. Svoji objektivní zainteresovanost na rozvoji výroby jak ve družstvu, tak i v celé společnosti si stále více uvědomuje. Tím je dán objektivní základ vyšší jednoty zájmů obou tříd, poznané, uvědomělé jednoty.

Dosažená vyšší jednotka neznamenalá, že mezi oběma třídami již jsou překonány jakékoliv rozpory a odstraněny veškeré rozdíly. Stále ještě jde o odlišné sociálně ekonomické skupiny. Vztahy mezi nimi však přestaly být ovlivňovány antagonistickými momenty, které ještě v procesu socialistické přestavby vesnice vystupovaly vzhledem k existenci vykořisťovatelské vrstvy kulaků a třídnímu boji. Zůstaly podstatné rozdíly, a proto neantagonistické rozpory. Dosažená a rostoucí vyšší jednotka obou sociálních skupin je činitelem, který podstatně napomáhá plynulému překonávání těchto rozporů, odstraňování podstatných rozdílů. (Mezi oběma třídami mohou i dnes vznikat situace, kdy dochází k zostření neantagonistických rozporů do konfliktů, které však nemají antagonistický charakter.)

Tyto podstatné rozdíly vyplývají především z rozdílů v objektivních ekonomických vztazích, z rozdílů dvou forem socialistického vlastnictví výrobních prostředků. Je nesporné, že stupeň zespolečenštění výrobních prostředků v družstevní formě vlastnictví je nižší, což se projevuje v rozdílech organizace a řízení výroby a pracovních procesů, ve formách odměňování za práci, v nerovnoměrnosti odměňování v různých oblastech země (podstatná závislost příjmů na úrovni řízení a hospodaření družstva, jevy spojené s diferenciální rentou). Úlohu zde ještě hrají i některé pozůstatky malovýroby, jakým je např. záhustenkové hospodářství. Problém záhustenkového hospodářství není jen problémem „pozůstatků malovýroby“. V ekonomicky slabých družstvech a v určitých historických podmínkách (např. tam, kde

není dokonalá obchodní síť) je záhumenkové hospodářství nezbytné. Jinou funkci mělo na počátku socialistické přestavby, kdy usnadňovalo rolníkovi vstup do družstva.

Z těchto rozdílů vyplývají i určité rozdíly v zájmech tříd, nikoliv však v zájmech základních, dlouhodobých, které jsou již shodné. Rozdíly jsou však v zájmech momentálních, kde je dána možnost i zostřování rozporů. Je to oblast řízení zemědělství, nákupní, cenové a daňové politiky. Všechny tyto rozpory musí být však řešeny tak, aby byly uspokojeny zájmy obou tříd a aby napomáhaly neustálému rozvoji národního hospodářství.

Ze zásadní jednoty zájmů obou tříd vyplývá, že na rozvoji družstevního vlastnictví a na uspokojení skupinových zájmů družstevních rolníků má zájem i dělnická třída a celá společnost. Jde však o takový rozvoj družstev a takové uspokojování zájmů družstevníků, které slouží rozvoji zemědělské výroby, posiluje její socialistický charakter a je v souladu s celospolečenskými zájmy. Pozůstatky malovýroby, nekonsolidovanost některých družstev, ale i zbytky starého myšlení a psychologie vytvářejí alespoň u části družstevníků tendenci k narušování celospolečenských zájmů. Zvláště v případech, kdy hospodaření družstva je na nízké úrovni, projevují se případy nadřazování individuálního zájmu nad zájmy družstevního kolektivu i nad zájmy společnosti. Tato tendence dostává konkrétní podobu v přednostním rozvíjení záhumenkového hospodářství na úkor družstevního, v malé péči o družstevní majetek i v jeho rozkrádání, v nedisciplinovanosti v práci, v nepřiměřeném rozvoji přidružené výroby a v jejím nevhodném zaměření atp.

Rozdíly ve výrobních vztazích bezprostředně souvisejí s rozdíly v úrovni rozvoje výrobních sil, které jsou v zemědělství ve srovnání s průmyslem podstatně méně rozvinuty. I když je naše zemědělství vybaveno technikou nesrovnatelně lépe než v předsocialistickém období (Kabrhel 1965), připadá v průměru na jednoho pracovníka v průmyslu několika násobně více základních fondů než v zemědělství. Největším nedostatkem výrobních sil v zemědělství v československých podmínkách je nedostatek pracovníků, jejich nepříznivá věková skladba a nedostatek kvalifikovaných kádřů. Pokles počtu pracujících v zemědělství je přirozeným důsledkem růstu výrobních sil a realizování socialistické přestavby vesnice. V našich podmínkách však tento pokles neprobíhal rovnoměrně (i v důsledku našich opatření na počátku padesátých let).

Pokles počtu pracovníků byl rychlejší než růst technického vybavení a organizace práce a navíc z vesnice odcházeli především mladí pracovníci. Dnešní věkový průměr pracovníků v zemědělství je 45,5 roku, z toho v JZD 46,3 roku. (Této otázce jsou věnovány stati řady autorů, např. anketa Nové myslí před dvěma roky, kde se rozebírají i příčiny neutěšené situace. Faktické údaje jsou ve statistických ročenkách MZLVH). Nedostatek kvalifikovaných pracovníků je patrný zvláště v JZD, přímo v zemědělské výrobě. Tak ke 30. 9. 1962 pracovalo v JZD pouze 24 391 odborníků, z toho 1169 s vysokoškolským vzděláním, 8759 s úplným středním vzděláním a 14 463 se středním odborným vzděláním (materiály MZLVH).

Z nedostatečného technického vybavení, které neumožňuje plně mechanizované (a vůbec již ne automatizované) pracovní procesy, pomalého pronikání chemie, nedostatečného uplatňování zásad vědecké organizace výroby, vyplývají rozdíly v charakteru práce, fakt, že zemědělská práce je do znač-

né míry namáhavou, málo kvalifikovanou ruční prací, že je stále závislá na přírodních podmínkách, počasí atd.

Vedle základního rozdílu ve výrobních vztazích, rozdílu v úrovni výrobních sil a charakteru práce zachovala se ještě řada rozdílů ve způsobu vesnického a městského života, v reálných možnostech podílet se na výsledcích kultury, v úrovni bydlení aj. I zde vesnice dosud zaostává za městem, rolnictvo ve své mase za dělnickou třídou. Ukazujeme-li rozdíly mezi dělnickou třídou a družstevním rolnictvem, nechceme nijak idealizovat pohled na dělnickou třídu. I do dělnické třídy přicházejí elementy z ostatních vrstev a také v dělnické třídě jsou skupiny vyspělejší a méně vyspělé. Jistě bychom našli i v dělnické třídě části, které mají nižší kulturní úroveň než část družstevního rolnictva, které jsou stejně nekvalifikované, mají nižší pracovní morálku atd. V celku, v mase případů však platí, že dělnická třída jako třída je dosud na vyšší úrovni než družstevní rolnictvo. Tato skutečnost je vlastní všem zemím socialistického tábora, i když ne ve všech zemích jsou tyto rozdíly stejně hluboké. Např. u nás jsou tyto rozdíly v srovnání s řadou zemí menší v důsledku odlišného historického vývoje, sociálně ekonomického složení naší vesnice a jiných činitelů, např. hustoty dopravní sítě.

Dále trvají rozdíly ve vědomí, v oblasti třídní psychologie a ideologie. Přes pozitivní změny, realizované v průběhu a v důsledku socialistických přeměn, nezabývalo se družstevní rolnictvo plně starých individualistických a soukromovlastnických nálad, pocitů a návyků. Zvláště starší generace družstevníků je ještě ovlivňována recidivami buržoazní ideologie a náboženským světovým názorem.

Všechny tyto rozdíly jsou ovšem rozdíly mezi základními sociálními skupinami dnešní socialistické společnosti. Družstevní rolnictvo je socialistickým rolnictvem; bylo by proto hluboce nesprávné, kdybychom pro tyto podstatné rozdíly zapomněli na to rozhodující, nové, co v postavení a charakteru rolnictva bylo vytvořeno výstavbou socialismu a co vzniká v současnosti. Pro jeho dnešní společenské postavení jsou určující právě jeho nové vlastnosti, především nové postavení ve výrobních vztazích.

RODÍ SE NOVÁ SOCIÁLNÍ STRUKTURA VESNICE

Družstevní rolnictvo je vnitřně diferencovanou a vyvíjející se sociální skupinou. Ve vnitřní diferenciaci, struktuře rolnictva, dosud hraje určitou úlohu staré sociální rozvrstvení rolnictva, ze kterého se družstevní rolnictvo konstituovalo. Staré sociálně ekonomické skupiny, sociální původ družstevníků působí dosud ve sféře vědomí zvláště starší generace. To je pravda, a proto nelze určitý vliv bývalého sociálního rozvrstvení považovat za zcela zanedbatelný. Průzkum provedený ve dvaceti vesnicích v roce 1965 ukázal, že bývalý sociální původ ovlivňuje v jisté míře starší generaci družstevníků v jejich poměru k družstvu, ke společnosti i k spoluobčanům na vesnici. Z celkového počtu 120 dotazovaných zastává 75,8 % názor, že bývalé rozvrstvení se projevuje u starší generace družstevníků (nad 50 let) a 53,3 % i u generace střední (30–50 let). Naproti tomu se dotazovaní domnívají, že u mladé generace (do 30 let) se již téměř neprojevuje (jen 5 %). 21,7 % dotazovaných se domnívá, že bývalé rozvrstvení již nehraje žádnou úlohu ve vztazích v družstvu i vědomí a jednání družstevníků.

V současné etapě vývoje však vystupuje do popředí nové sociální rozvrstvení, související s rozvojem družstevní zemědělské velkovýroby a s celkovým rozvojem socialistické společnosti. V socialistické společ-

nosti stále větší váhu získává profesionální příslušnost lidí, jejich vzdělání, kvalifikace, charakter vykonávané práce, postavení v povolání, prestiž povolání aj. V dnešní etapě socialistické výstavby u nás je třídní struktura ve své podstatě překonána. Stále více se prosazuje v závislosti na překonání všech ustupujících třídních rozdílů struktura nová, založená především na rozdílech charakteru práce, v dělbě práce a činností, ze kterých především vyplývají rozdíly v postavení sociálních skupin a jednotlivců ve společnosti a neantagonistické rozpory mezi nimi. (O problematice kritérií nové sociální struktury socialistické společnosti se pojednává v řadě statí M a c h o n i n a — Kulturní tvorba 1965, Rudé Právo z 18. 6. 1965, „K celkové charakteristice sociální struktury socialistické společnosti“ 1965.) Rozdělení lidí a skupin pramenící z vlastnických ekonomických vztahů nesporně ustupuje ve prospěch této nové struktury. Je důležité si uvědomovat, že tato nová diferenciacie společnosti neznamena nějaké rozlišování základních zájmů v tom smyslu, že by docházelo k prohlubování rozporů. Ve skutečnosti nová diferenciacie, nově vznikající a rozvíjející se struktura socialistické společnosti napomáhá růstu zásadní jednoty společnosti a umožňuje rychlejší růst a dokonalejší fungování výrobních sil. Na druhé straně ovšem nová sociální struktura socialistické společnosti není bezrozporná.

Nová diferenciacie společnosti se plně projevuje i u pracujících v zemědělství a v družstevním rolnictvu. Proto je dnes důležité zkoumat a respektovat rozdíly v postavení kvalifikovaných a nekvalifikovaných pracovníků, postavení funkcionářů družstva, důležitost a vážnost jednotlivých profesí, věkových skupin atd. a vztahy mezi těmito skupinami navzájem, mezi nimi a družstvem atp.

Ve strukturálních změnách rolnictva má mimořádný význam vznikání nových profesí a růst počtu pracovníků těchto profesí. Týká se to především pracovníků ovládajících práce s moderní technikou — kvalifikovaných mechanizátorů a pracovníků pro práci v zemědělství odborně školených. Růst počtu těchto pracovníků, i skutečnost, že jde ve značné míře o pracovníky mladších věkových kategorií ukazuje, že nová sociální struktura se i na družstevní vesnici prosazuje. Právě tyto skupiny pracujících se charakterem práce i celkovým postavením ve společnosti výrazně přibližují odpovídajícím skupinám průmyslových pracujících. Tyto skupiny také získávají na vesnici stále větší společenský prestiž.

To ukázal průzkum, kterým byla zjišťována vážnost některých skupin pracujících zemědělských družstev. (Stupeň vážnosti byl zjišťován důvěrným dotazem se zárukou anonymity při zpracování výsledků a při zveřejnění. Odpovědi byly nejjednodušším způsobem bodovány, aby bylo možné určit stupeň, hierarchii vážnosti, jakou družstevníci k jednotlivým skupinám subjektivně pocítují.) Je příznačné, že nejvíce bodů nezískali již staří zkušení hospodáři, ale schopní funkcionáři JZD, a že absolventi škol i kvalifikovaní mechanizátoři jsou hodnoceni výše než ostatní nekvalifikovaní členové JZD. Z 1823 možných bodů byli schopní funkcionáři ohodnoceni 480 body, staří zkušení hospodáři 391 body, absolventi zemědělských škol 331 body, kvalifikovaní mechanizátoři 321 body a pracovníci nekvalifikovaní členové JZD 300 body. Bylo vybráno 5 skupin se žádostí, aby dotazovaný označil pořadí 1—5 podle stupně vážnosti, již se v mínění družstevníků ta která skupina těší. Výsledek byl zpracován tak, že skupina zařazená na 1. místo byla ohodnocena 5 body, na ostatní vždy o bod méně, takže jeden bod získala skupina na 5. místě. Úhrnný výsledek byl prodiskutován s řadou funkcionářů JZD s cílem srovnání výsledků s jejich zkušeností.

Závažnost výsledků nelze pochopitelně přecenit; jde o zjištění názorů 120 jednotlivců, ale skutečnost, že jde o družstevníky a zemědělské pracovníky z různých míst (22 obcí z různých okresů českých zemí), a že výsledky neodporují zkušenosti funkcionářů, nás opravňuje předpokládat, že jistou hodnověrnost mají.

Tato rodící se nová struktura družstevního rolnictva má již dnes (a v tendenci stále více) větší úlohu v životě vesnice než staré sociální rozvrstvení, stává se pro společnost, družstvo i pro jednotlivého rolníka aktuálnější a důležitější. Tuto tendenci si počínají uvědomovat i sami družstevní rolníci, pochopitelně v bezprostřední, konkrétní podobě. Na dotaz, jaké dnešní rozvrstvení pracujících považují pro sebe i pro družstvo za důležitější odpovědělo 57,5 % pracovníků ve prospěch kritéria kvalifikace, 32,5 % na prvním místě uvedlo členění na funkcionáře a „vedené“ ostatní členy družstva a jen 2,5 % kladlo na prvé místo ještě bývalé sociální rozvrstvení. 7,5 % se vyjádřilo neurčitě. (V tomto případě jde také jen o zjištění názorů; ale i tento jistý odraz nově se tvořící struktury ve vědomí rolnictva má určitou poznávací hodnotu. Nemůže přirozeně nahradit objektivní zkoumání v širším měřítku.)

Fakt všech těchto strukturálních změn v naší společnosti a v rolnictvu zvláště ještě neznamena, že byla již úplně překonána diferenciacce společnosti založená na ekonomických vztazích, vyplývající z rozdílů forem vlastnictví. Tyto strukturální změny je třeba v dané etapě chápat, podle našeho názoru, jako změny probíhající dosud uvnitř sociálně ekonomických skupin, dělnické třídy a družstevního rolnictva, i když považujeme za nesporné, že tyto změny již ve svých důsledcích přesahují rámec obou sociálně ekonomických skupin a jsou výrazem jejich sbližování, překonávání podstatných rozdílů mezi nimi. Proto by nebylo správné pro perspektivní tendenci nevidět objektivně dnešní stav. Zakrytí, resp. formální popření rozdílů mezi družstevním rolnictvem a ostatními pracujícími a přecenění nové sociální struktury (která se ovšem prosazuje a již patří budoucnosti) může ve skutečnosti působit negativně v tom smyslu, že zakrývá dosud reálné a závažné společenské rozpory. Rolnictvo dosud existuje jako sociálně ekonomická skupina a i když není třídou ve vlastním slova smyslu, liší se dosud od ostatních sociálních skupin svým postavením v ekonomických i ostatních společenských vztazích.

Je v nejvlastnějším zájmu jak samotného družstevního rolnictva, tak i společnosti jako celku tyto dosud podstatné rozdíly nikoliv konzervovat z pozic starého, ale naopak co nejrychleji překonávat. K řešení tohoto úkolu se musí spojit úsilí celé společnosti. Zemědělství musí dnes dostat při rozdělování celospolečenských prostředků (na jejichž tvorbě se významně podílí), nezbytné prostředky na rozvoj výrobních sil, který tvoří základ optimálních přeměn sociální struktury vesnice. Tvorba nové sociální struktury na vesnici je neoddelitelná od procesu překonávání zaostávání zemědělství za průmyslem, vesnice za městem, od překonávání podstatných rozdílů mezi pracujícími průmyslu a družstevního zemědělství. Zkoumání změn sociální struktury vesnice by se mělo stát předmětem prvořadého zájmu řady institucí a zainteresovaných společenskovědních pracovišť, mezi nimi kateder marxismu na vysokých školách zemědělských.

Došlo dne 6. 8. 1965

Literatura

1. Badaljan S. A.: K probleme vzaimootnošenij goroda i derevni v perechodnyj period od kapitalizma k socializmu i pri socializme. Jerevan 1959.
2. Deset let jednotných zemědělských družstev. Statistický sborník ministerstva zemědělství, Praha 1959.
3. Engels F.: Rolnická otázka ve Francii a Německu. K. Marx,

B. Engels: Vybrané spisy, II, Praha 1950. — 4. Falfan M.: Cesta slovenského roľníctva k socializmu. Bratislava 1954. — 5. Fišera Š.: O vzniku a upevňovaní robotnícko-roľníckeho zväzku. Bratislava 1956. — 6. Gajster A. I.: Rassloenie sovetskoj derevni, str. 140, Moskva 1928. — 7. Glezerman G. E.: Likvidacija ekspluatatorskich klassov i preodolenie klassovyh različij v SSSR. Moskva 1949. — 8. Glezerman G. E.: Ot klassovoj differenciaci k socialnoj odnorodnosti. Voprosy filosofii, 2, 1962. — 9. Gottwald Kl.: O roľnícké otázce. Praha 1956. — 10. Hach V., Trnka M.: Znovu o mládeži. Nová mysl 7, 1963. — 11. Havelka J.: Výchova družstevních roľníků. Nová mysl, 1, 1963. — 12. Herer W.: W sprawie rozwoju kapitalizmu w roľnictwie, Nowe drogi, 6, 1957. — 13. Horáková E.: Sociologicky o brigádách socialistické práce v JZD. Nová mysl, 1, 1965. — 14. Jech K.: Probužená vesnice. Praha 1933. — 15. Kabrhel J.: K některým otázkám svazku dělnické třídy s pracujícím roľnictvem při budování JZD. Nová mysl, 9, 1955. — 16. Kabrhel J.: Socialistické přeměny naší vesnice. Nová mysl, 3, 1965. — 17. Kaláb M.: Učení o rozporech - součást teoretické výzbroje komunistů. Sborník Materialistické dialektika a dnešní problémy naší soc. výstavby, Praha 1958. — 18. Karlík J.: Ceny zemědělských rostlinných produktů a význam jejich správného stanovení pro upevňování svazku dělníků a roľníků. Politická ekonomie, 3, 1954. — 19. Kautský K.: Agrární otázka. Praha 1959. — 20. Kľofáč J.: O rozporech ve společnosti. Praha 1962. — 21. Kocura F.: O sociální struktuře v procesu združstevňování československé vesnice v letech 1953-1956. Nová mysl, 12, 1956. — 22. Kočí J., Valenta Z.: Některé otázky vztahů mezi městem a vesnicí v ČSSR. Filosofický časopis 4, 1962. — 23. Krajev M. A.: Poběda kolchoznogo stroja v SSSR, str. 127, Moskva 1954. — 24. KSSS a roľnícká otázka. Sborník statí, Praha 1964. — 25. Kugel S. A.: Zakonomernosti izmenenija socialnoj struktury obščestva pri perechode k komunizmu. Moskva 1963. — 26. Lenin V. I.: Recenzija na knihu K. Kautskogo „Agrarnyj vopros“. Sočiněnia, 4, 1955. — 27. Lenin V. I.: Kapitalizm v selskom chozjajstve. Sočiněnia, 4, 1955. — 28. Lenin V. I.: Otnošenje social-demokratii k krestjanskomu dvizeniju. Sočiněnia, 9, 1955. — 29. Lenin V. I.: Novyje dannyje o zakonach razvitiia kapitalizma v zemledelii. Sočiněnia, 22, 1955. — 30. Lenin V. I.: VIII s'ezd RKP (b) 18-23 marta 1919 g. Doklad o rabote v derevne 23 marta. Rezolucija ob otnošenii k srednemu krest'janstvu. Sočiněnia, 29, 1955. — 31. Lenin V. I.: Pervonačalnyj nabrosok tezisov po agrarnomu voprosu. (Dlja Vtorogo s'ezda Kommunističeskogo internacionala). Sočiněnia, 31, 1955. — 32. Machonin P.: Cesty k beztrídni společnosti, Praha 1961. — 33. Machonin P.: K historicko-materialistickému vymezení pojmu „sociální struktura“. Materiál konference o sociální struktuře soc. společnosti, str. 10, Hra-zany 1964. — 34. Machonin P.: Nová sociální struktura. Kulturní tvorba, 3, 1965. — 35. Machonin P.: K celkové charakteristice sociální struktury socialistické společnosti. Materiál ideologického odd. ÚV KSČ, Praha 1965. — 36. Marx K.: Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta, K. Marx, B. Engels, Vybrané spisy, Praha 1950. — 37. Olmová G.: Nákupní ceny zemědělských výrobků. Nová mysl, 10, 1933. — 38. O socializacnyj rozvoj vsi. Sborník statí, Warszawa 1964. — 39. Pátek Z.: Dělnická třída a družstevní roľnictvo v socialismu. Nová mysl, 9, 1962. — 40. Pátek Z.: Úloha svazku dělnické třídy a roľnictva v naší společnosti. Ideologické odd. ÚV KSČ, Praha 1964. — 41. Pelikán J.: Třídní rozklad vesnice. Praha 1950. — 42. Pelikán J.: Dělnické hnutí a roľnictvo. Praha 1952. — 43. Pelikán J.: O roľnícké malovýrobě a jejich falešných obhájcích. Praha 1952. — 44. Problémy pracovních sil v zemědělství a úkoly sociologie vesnice. Zprávy Poradního sboru pro sociální a kulturní otázky v zemědělství a lesnictví, Praha 1963. — 45. Rubík I.: O některých otázkách vývoje dělnickoroľníckého svazku v lidově demokratickém Československu. Nová mysl, 12, 1954. — 46. Rzendowski L.: Dwa razy dwa - swieca stearynowa, Nowe drogi, 5, 1957. — 47. Sedlák J.: O třídní podstatě roľnictva. Nová mysl, 11, 1955. — 48. Sokol Z.: Vzhah pozemkové reformy k procesu diferenciacie roľnictva. Politická ekonomie, 3, 1955. — 49. Stanek I.: Zemědělství ve vyspělých kapitalistických státech. Praha 1963. — 50. Statistická ročenka MZLVH 1961, 1962, 1963. — 51. Statistický zpravodaj 2, 46, 1950. — 52. Stočes F.: Postavení zemědělské malovýroby v kapitalistické ČSR. Praha 1958. — 53. Szcepaniski J.: Změny v třídní struktuře polské společnosti. Dějiny a současnost, 10, 1964. — 54. Tjaguněnko L.: Některé problémy rozvoje jugoslávského zemědělství. Politická ekonomie, 6, 1964. — 55. Urbánek E., Micháček K.: Společenské třídy, Praha 1964. — 56. Velek F.: Hybné síly vývoje sociální struktury. Materiál konference o sociální struktuře soc. společnosti, Hra-zany 1964.

К вопросу развития социальной структуры деревни

Статья занимается общей проблематикой изменения социальной структуры деревни (прежде всего чешской). Она старается отразить перерождение классовой структуры деревни в период после освобождения, основные качественные изменения социальной структуры деревни, проводимые социалистической перестройкой, и изменения, которые происходят на данном этапе развития, когда остатки элементов классового расслоения вытесняются новой социальной структурой.

В социальной структуре капиталистической деревни рабочее крестьянство характеризуется как второстепенный класс, отличающийся основными интересами от сельскохозяйственных капиталистов и от пролетариата. Уточняется понятие так называемой деревенской бедноты и различается полупролетариат и металлокрестьяне как разные социальные группы. Так как «кулаки» считаются капиталистами (хотя и самым низким слоем этого класса), отвергается их характеристика, обуславливаемая площадью земли, а правильным основным признаком для определения классовой принадлежности считается преобладающая эксплуатация наемной рабочей силы.

Понимание классовой структуры деревни в капитализме и изменений, которые произошли прежде всего в результате земельных реформ до 1949 года, доказано анализом официальных статистик и материалами организованного нами обследования.

Основные условия для развития новой социалистической социальной структуры деревни были созданы социалистической перестройкой сельского хозяйства. Новое кооперативное крестьянство (которое уже не является классом) характеризуется качественно новыми признаками. Оно приближается по своим интересам и свойствам к остальным трудящимся, прежде всего к рабочему классу. Новое большее единство общества, однако не свободно от противоречий и конфликтов, но оно уже не антагонистическое.

В самом крестьянстве преодолеваются остатки старой дифференциации. На передний план все больше выступает новое социальное расслоение, основанное прежде всего на различиях характера выполняемой работы, квалификации, образования, положения в кооперативе, престижа занимаемой должности и т. п. На современном этапе необходимо считать не только с рождающейся новой социальной структурой, но еще и с фактом, что кооперативное крестьянство образует социальную группу, законные требования которой должны в интересах всего общества учитываться.

On the Development of the Social Structure of Rural Areas

This paper deals with the general problems of changes in the social structure of rural areas (above all in Bohemia). The author examines the regeneration of the class structure of rural settlements in the time after the liberation, the basic qualitative changes in the social structure of rural areas resulting from socialist reconstruction, and changes taking place in the present stage of development, in which the remaining elements of class structure are being replaced by the new social structure.

In the social structure of the capitalist village the working farmers are characterized as a secondary class differing from the agricultural capitalist by their fundamental interests, and differing also from the proletariat. The author accurately defines the conception of the so-called village paupers and distinguishes between the semi-proletariat and the farming industrial workers as different social groups. As "kulaks" are considered to be capitalists (even if belonging to the lowest grade of this class), their characterization on the basis of the acreage of their land is being rejected, and a predominant exploitation of hired labour is being considered to be the correct basis for the determination of their ranking.

The conception of the class structure of rural areas under capitalism and of the changes that took place above all in consequence of the land reform up to 1949 is shown in an analysis of official statistics and on hand of the material obtained in an investigation organized by us.

The basic pre-conditions for the development of the new, socialist social structure of rural areas have been provided by the socialist reconstruction of agriculture. The new co-operative farmers (which, of course, do no longer form a class) are characterized by new qualitative features. As regards their interests and characters they have approached those of the other workers, above all of the working class. Of course, the new, higher form of society is not entirely free of contradictions and conflicts, but these are no longer antagonistic.

Among the farmers themselves, remains of old differentiation are being overcome. To a growing extent the foreground is being taken by the new social structure based above all on differences of the character of work performed, on qualification, education, on the position in the co-operative, on the prestige of the position held, etc. In the present stage it is necessary to consider the developing new social structure, but also the fact that the co-operative farmers form a social group, the justified demands of which must be respected in the interest of the whole society.

Zum Problem der Entwicklung der sozialen Struktur des Dorfes

Der Artikel behandelt die allgemeine Problematik der Änderungen der sozialen Struktur des Dorfes (vor allem des böhmischen). Man war bestrebt, die Umwandlung der Klassenstruktur des Dorfes im Zeitraum nach der Befreiung, die grundlegenden qualitativen Änderungen der sozialen Struktur des Dorfes, die durch den sozialistischen Umbau realisiert wurden, und Änderungen, die während der gegenwärtigen Entwicklungsetappe eintreten und wo die Überbleibsel der Elemente der Klassenverteilung durch die neue soziale Struktur verdrängt werden, zu erfassen.

In der sozialen Struktur des kapitalistischen Dorfes werden die werktätigen Bauern als eine Nebenklasse charakterisiert, die sich durch ihre Grundinteressen von den landwirtschaftlichen Kapitalisten und auch vom Proletariat unterscheiden. Es wird der Grundbegriff der sog. Dorfarmen präzisiert und man unterscheidet das Halbproletariat und die in der Industrie beschäftigten Kleinbauern als verschiedene soziale Gruppen. Da die „Kulaken“ für Kapitalisten gehalten werden (wenn auch für die niedrigste Schicht dieser Klasse), wird ihre Charakteristik, die durch das Merkmal der Bodenfläche gegeben ist, abgelehnt und man hält für das richtige Grundmerkmal der Bestimmung der Klassenzugehörigkeit die überwiegende Ausbeutung der Lohnarbeiter.

Die Auffassung der Klassenstruktur des Dorfes im Kapitalismus und der Änderungen, die vor allem infolge der Bodenreformen bis 1949 eintraten, wird durch eine Analyse der offiziellen Statistiken und Materialien über die von uns organisierte Durchforschung nachgewiesen.

Die Grundbedingungen für die Entwicklung der neuen sozialen Struktur des Dorfes wurden durch den sozialistischen Umbau der Landwirtschaft geschaffen. Die neue Genossenschaftsbauernschaft (die allerdings bereits keine Klasse bildet) zeichnet sich durch qualitativ neue Merkmale aus. Sie näherte sich bezüglich ihrer Interessen und Eigenschaften den übrigen Werktätigen, vor allem der Arbeiterklasse. Die neue, höhere Einigkeit der Gesellschaft ist allerdings nicht widerspruchsvoll und konfliktlos; die Widersprüche sind jedoch nicht mehr antagonistisch.

Bei der Bauernschaft werden die Überbleibsel der alten Differenzierung überwunden. In den Vordergrund tritt mehr und mehr die neue soziale Verteilung hervor; sie beruht vor allem auf Unterschieden des Charakters der verrichteten Arbeit, der Qualifikation, Bildung, Stellung in der Genossenschaft, Prestige der verrichteten Stelle u. ä. In der gegenwärtigen Etappe ist nicht nur die entstehende soziale Struktur zu erwägen, sondern auch die Tatsache, daß die Genossenschaftsbauernschaft eine soziale Gruppe bildet, deren berechnete Bestrebungen im Interesse der ganzen Gesellschaft respektiert werden müssen.

Zdeněk Pátek, CSc.

Vysoká škola zemědělská,
fakulta provozně-ekonomická,
katedra marxistické filosofie,
Praha - Suchbát